

ФРЕНСКИЯТ ПЕЧАТ И БЪЛГАРСКАТА КРИЗА 1885—1887 Г.

Светла Глушкова

„Източен въпрос“, „Българска криза“, „Български въпрос“ са често повтарящи се заглавия на статии и хроники в западноевропейския печат през последната четвърт на XIX в. Публикувани по първите страници на реномирани вестници с многоброен тираж, в началото четени с внимание и интерес, тези рубрики, претендиращи, че разчепкват задълбочено „тъмния Източен въпрос“, с течение на времето започват да досаждат на читателите с еднообразието на стила и повторението на аргументите. В периода 1875—1879 г., 1885—1887 г. европейският печат избобелства от материали, кореспонденции и донесения с позовавания на информационните агенции „Хавас“ и „Ройтер“, често с непроверени и непотвърдени данни, понякога направо фалшиви, но винаги сензационни и винаги с един и същ адрес: Изтока, Балканите и България.

Кое кара толкова видни френски публицисти, учени и писатели да се възползват от популярността на някои печатни издания, за да изложат своите лични виждания за европейската политика и дипломатия? Кое подтиква, но и често подвежда млади и неопитни журналисти да опитват своите публицистични възможности в балканската проблематика, където истинският талант невинаги блясва? Защо различните европейски вестници взаимно се опровергават и обвиняват в недостоверност на публикуваната информация, която отправят към своите читатели с оправданието, че желанието за бърза и пълна информираност поставя понякога под съмнение сигурността на сведенията от „последния час“? Отговорът, който се натрапва, остава един — пълната липса на логика, на последователност, на предвидимост на резултатите от „ужасния Източен въпрос“ по думите на политици — съвременници на българската криза от 1885—1887 г.

Родила се в агонията на една унищожителна война, като резултат от несекващата революционност на нацията, Третата република във Франция със създаването си е поставена на изпитание пред необходимостта да преодолее последиците от разгрома 1870—1871 г. Стопански, социално и военно изтощено, френското общество намира сили да преустрои своята политическа и парламентарна система, да се реформира социално, но и да преосмисли историческото си наследство. Историята на Франция през последната четвърт на XIX в. е история на промяната, на дълбоката реформа, на преодоляването, на изграждането на новата демократична

република с нови политици и идеи, с оформянето на силно обществено мнение, влиятелно и авторитетно по въпросите на външната политика.

Републиката, този режим, който по думите на нейния пръв президент Адолф Тиер „най-малко разделяше французите“, твърде бързо издигна Франция от руините, в които я тласна Бисмарк, и само десетилетие след катастрофата при Седан се ориентираше все по-трайно към колониални начинания. В Европа положението на Франция остана несигурно. Паяжината от военно-политически съюзи, които Бисмарк изплете около Париж, съюзявайки се с три от Великите сили — Русия, Австро-Унгария и Италия, продължи и задълбочи външнополитическата му изолация. Активността на френската външна политика се изчерпва със задължителното, но едва забележимо присъствие в дипломатическите акции в Европа, като ролята ѝ на значима велика сила е сведена до протоколно присъствие и регистриране, а не решаване на проблемите и поемане на инициатива.

След 1871 г. Европа е съвсем различна в сравнение с предишните десетилетия — нови държави, нови политици, нови идеи. Новост е и увереното прохождение на Френската република, в която проповядваните още преди век индивидуални свободи и религиозна толерантност сега намират реалното си приложение. Политическите идеи на Третата република са обосновани и аргументирано отстоявани по страниците на френския печат от 70—80-те години. Партийните издания, вестници и списания, отстояващи определени политически каузи и защитаващи общочовешки идеали, допринасят за формиране на силно и активно обществено мнение.

В средата на 70-те години на XIX в. френският печат за пръв път излиза със серия от материали, посветени на християнското население в Османската империя. Френската общественост е шокирана от разкритията за жестокостите, с които са потушени въстанията в Босна, Херцеговина и България, както и от хладнокръвието, с което европейската дипломация се заема с разрешаването на Източния въпрос. По страниците на в-к „Ла Франс“, издаван от независимия републиканец Емил дьо Жирарден, в изданията на умерените републиканци „Репюблик франсез“ и „Конститусионел“, във влиятелния десен вестник „Фигаро“ се появяват десетки статии в защита на българите¹. Със започването на руско-турската война от 1877—1878 г. повечето от големите френски вестници изпращат свои кореспонденти на Балканите и подробно информират читателите си за дълбоките политически и социални промени на Балканите. Недоволно от пробългарската позиция на „Фигаро“ и „Ла Франс“, турското правителство забранява тяхното внасяне и разпространение на територията на Империята.

Решенията на Берлинския конгрес, които конституират младата българска държава, съдържат предпоставките и условията за по-сетнешното усложняване на Източния въпрос. Догмата за ненарушимост на договореностите от 1878 г. е толкова по-защитавана от създалите я дипломати и държавници, колкото повече приближава и се усеща поредната балканска криза. Българското съединение се оказва очаквано и неизбежно събитие. Едва ли има дипломат или политик в Европа през 1885 г., който да се е съмнявал, че при възможност в бъдеще то ще се осъществи. Въпреки това събитията в Пловдив през септември 1885 г. изненадват не само европейската дипломация, но и журналистите от големите и влиятелни вестници.

Първите по-конкретни сведения за извършения в Източна Румелия революционен акт се появяват по заглавните страници на френския печат само два-три дни след 18 септември. Още на 21 септември, като предава известните първоначално новини за Съединението, вестник „Ла Франс“ подчертава неоспоримите права на Турция да окупира „непокорната“ Източна Румелия и настоява да се възстанови статуквото².

В-к „Конститусионел“ е по-сдържан в своите преценки и препоръки за намиране на изход от заплетеното положение в България. В две статии редакторите на вестника се опитват да определят мястото на Франция в новата балканска криза и да очертаят възможностите за нейното разрешаване.

На 22 септември същият вестник пише открито против политиката на Солсбъри и Бисмарк и създадената от тях политическа карта на Балканските княжества. Изказват се и опасения, че след българското Съединение Сърбия би могла да предизвика война, от която единствено Франция няма да успее да се възползува³. Вестникът припомня за често коментираните опасения, че Германия ще подклажда усърдно апетити и противоречия на Балканите, за да събере плодовете от отслабването на едни правителства и заслеплението на други, за да наложи трайно хегемонията си в Европа.

На следващия ден в същия вестник е публикувана статия, озаглавена „Какво ще прави Европа?“⁴. В нея много точно се представя сложното положение, в което се оказват българите от двете страни на Балкана — не само по отношение на Високата порта и своите съседи, но и като нарушители на решенията на Великите сили. Вестникът е против връщането на статуквото в Източна Румелия, ако то не получи единодушната подкрепа на участвувалите в Берлинския конгрес държави. Вестникът недоволствува от „безволевата и заспала“ вътрешна политика на кабинета Фрейсине и обявява, че българските събития изискват повече внимание към Балканите. „Сега е моментът за изгодите“ — завършва авторът на статията.

В същата статия в-к „Конституционер“ прогнозира и промени в равновесието на силите, установено временно с Берлинския конгрес. Едно въстание в Македония ще принуди Гърция и Сърбия да се готвят за война, в която е естествено да се намесят Австро-Унгария и Русия. Тогава според вестника ще дойде часът на Германия. Тъкмо тази обезпокояваща перспектива в Югоизточна Европа принуждава редакторите на вестника да публикуват в следващите броеве материали срещу панславизма и „неблагодарните българи“, които с действията си застрашават своите съседи и спокойствието в Турция⁵.

На 27 септември вестникът съобщава за предстоящото свикване на международна конференция, която да дискутира българския въпрос. „Ако между силите съществува единство — прогнозира вестникът, — тогава конференцията е излишна. Ако обаче те имат различия, ще се съберат, но без да завършат своето дело“. В-к „Конституционер“ става застъпник на бързата военна интервенция на турски войски в Източна Румелия, което би било най-доброто решение на проблема. През следващите дни броят на поместените антибългарски материали се увеличава, като обвиненията учудват с драстичната си несправедливост. Българите са обвинявани, че са нарушили мира, след като дори не са се освободили сами от турско иго, а „само са разкарвали един топ, направен от ствол на дърво, по Балкана“.

И през следващите дни редакторите на вестника остават в плен на ревността си към начинанията на германската дипломация и особено към активността на канцлера Бисмарк. Заедно с други френски издания в „Конституционер“ недоволствува от засилващото се политическо, военно и стопанско влияние на Германия в Османската империя, което реално застрашава френските интереси. Вестникът посвещава статии на „панбългаризма“ и дори прогнозира, че „ако сега се признае Съединението, в бъдеще България ще има необосновано големи претенции“.

Вестникът е недоволен от изчаквателната позиция на Великите сили, която според твърденията на редакторите му облагодетелствува единствено българите. Те наричат балканските народи „ужасните деца на Европа“, имайки предвид сложния характер на източния въпрос. На страниците на вестника е обявена и непотвърдената информация, че в европейските столици се подготвя документ, одобряващ правото на българите да отхвърлят решенията на Берлинския конгрес.

Съединението на Княжество България с провинция Източна Румелия става повод за обширни коментари и във вестник „Ла Франс“. В броя от 15 октомври е констатирано, че Англия вече не подкрепя Турция, а Русия се е споразумяла със своите съюзници Австро-Унгария и Германия да не се допускат териториални промени на Балканите без тяхно съгласие. Вестникът с учудване коментира, че източният въпрос дава възможност

за ново прегрупиране на Великите сили и за съгласуване на действията между бивши противници, оказали се в ранната есен на 1885 г. с еднакви цели. Естествено е да се търси мястото на Франция в сложните политически комбинации и редакцията на вестника е категорична, че тя не би могла да разчита на съюз нито с Англия, нито с Италия поради несигурността и колебанията в тяхната политика на Балканите.

Ето защо в статията на в-к „Ла Франс“ се твърди, че Франция би трябвало да използва българските събития, за да разедини трите северни империи и да изолира по такъв начин Германия. Но тази цел според автора на статията не би могла да се постигне с политиката на резервираност и политическа изолация, провеждана от Фрейсине⁷. Верен на традиционната си проруска ориентация, „Ла Франс“ продължава да отстоява тезата, че единствена Русия би могла да стане естествен съюзник на Франция. На Русия ще се направи обаче най-лошата услуга, ако тя бъде тласната към Константинопол, защото „френските патриоти имат нужда от нея“ при евентуален конфликт с Берлин. Така вестникът подкрепя широко разпространената идея, че ако Русия бъде повече заинтересована от разположението на силите в Западна Европа и се съюзи с Франция, Османската империя ще бъде спасена, а самата Франция — опазена от германската опасност.

В следващите броеве „Ла Франс“ насочва критиката си срещу българите и техния княз, който е обвиняван, че не спазва подписаните договори с Високата порта. „Защо Европа трябва да го толерира?“ — учудва се вестникът на пасивността на дипломацията и подчертава, че Турция има право да окупира Източна Румелия и да възстанови реда в нея. Вестникът пледира за запазването на капитулациите, които обезпечават на Франция привилегировано положение в Турция.

Със започването на Сръбско-българската война всички големи френски вестници обособяват специални рубрики и редовно информират читателите си за драматичния конфликт. Френската общественост приема с гневна реакция пасивността на европейската дипломация, която допуска войната да стане средство за разрешаване на българската криза. Мнозинството от французите се опасяват от разрастване на конфликта и от европейска война, за която страната им не е готова. В статията си „Войната“ в-к „Ла Франс“ констатира, че между големите държави в Европа не съществува единство и доверие, че не се уважават правата на малките нации и че само егоизмът диктува решенията на европейските арбитри⁸.

В статията се твърди, че военният успех на сърбите не подлежи на съмнение. Според вестника Сръбско-българската война за пореден път доказва необходимостта от френско-руски съюз. „Интересът на Франция е Русия да изгони Англия от Азия, която ни заплашва в Индокитай“ — подчертава авторът и отново подхваща познатата идея за нуждата от силна

Русия и от приятелството на Турция, за да бъде ограничено английското влияние.

Преломът във военните действия на сръбско-българския фронт засилва интереса на френския печат към събитията на Балканите. В-к „Конститусионел“ се отзовава с много похвали за българската войска, която без висши офицери показва завидна храброст и чудесен ред. Вестникът предава съобщения за българската победа при Сливница, за броя на ранените и убитите, назовани са имената на селища и местности⁹. В друг брой същият вестник коментира, че сръбската интервенция е била подклаждана от трите северни империи, които практически са се провалили в усилията си да възстановят статуквото не чрез Турция, която има законно право за това начинание, а чрез Сърбия. Изказано е и задоволство от рязкото влошаване на англо-турските отношения.

Вестник „Ла Франс“ също е на мнение, че сръбският крал Милан е насърчен при започването на войната, за да избави европейската дипломация от затрудненото положение. Всеобщо е било убеждението, че с победите си сръбската армия сама ще принуди българския княз Александър I да се оттегли от Румелия и да възстанови статуквото. Но редакцията предвижда, че след българските победи, след като армията е защитила свободата си на бойното поле, нищо не е в състояние да накара българския княз да се подчини на волята на Европа. „Те са победители и не биха приели повече никакво иго“ — пише вестникът за българите, обвинявайки дипломацията в безсилие и слепота¹⁰.

В друга статия вестникът препоръчва Франция като най-незаинтересована да поеме ролята на посредник и по такъв начин да си възстанови предишното значително влияние на Балканите. Изказва се и мнение, че френската дипломация не печели от изострянето на отношенията между Австрия и Русия, тъй като е по-разумно да печели техните симпатии с инициативата си за примирие. „Така — четем в статията — чисто пасивната ни роля ще ни осигури приятелства, от които ще имаме нужда по-късно“¹¹. Вестникът дотолкова проявява интерес към българската криза, че изпраща свой специален кореспондент, който посещава Белград, София и Сливница.

В последния си брой за 1885 г. в-к „Фигаро“ помества статия, посветена на балканската политика на Австро-Унгария. В нея се твърди, че Източният въпрос е поставил на сериозно изпитание здравината на договора на Германия с руския и австрийския император. Вестникът предвижда, че „една нова атака“ ще доведе до неговото разпадане и изказва мнение, че в бъдеще е възможен ожесточен конфликт, предизвикан от дълбоките различия в балканската политика на Русия и Австро-Унгария. „Не само интересите им са поставени на изпитание, а и различията им са въпрос на принципи“ — се казва в статията¹².

През цялата 1886 г. френският печат продължава да коментира събитията в България, търсейки аргументи за активизиране на френската

външна политика. През юли в-к „Ла Франс“ публикува статията „Българската криза“, в която източният въпрос е обявен за „безнадежен“. Авторът обвинява българите, че не спазват договорите, и ги обявява за „глезените деца на Европа“, които злоупотребяват с нейната толерантност. Ето защо той препоръчва: „Най-сетне трябва да се покаже на един народ, лошо съветван и не знаещ, че законите са направени, за да се изпълняват“¹³.

Буквално по същото време в-к „Конституционел“ проследява реакцията от българските събития в големите европейски столици¹⁴. Той призовава френските дипломати „да се занимават по-усърдно с това, което става в София“. Цитирано е и мнението на журналиста Теофил Делкасе¹⁵, който коментира така положението на българския княз през лятото на 1886 г.: „Ако Александър I проиграваше само своя трон, щеше да бъде интересно да се види как губи протежето на Бисмарк и на Англия. Но той поставя на риск мира в Европа“. И вестникът очаква с интерес бъдещите действия на Германия, която създава привидност, че не е заинтересувана от балканската криза.

Свалянето на княз Батенберг от българския престол удвоява вниманието на френските дипломати и журналисти към събитията в София. Вестник „Ла Франс“ предлага на читателите си статията „Българската революция“, в която изразява открито задоволството си от „взетия реванш на Русия над Англия“ със свалянето на английското „протеже“. „Така се доказва — пише авторът, — че Англия е по-вредна за приятелите си, отколкото за враговете си“¹⁶. Вестникът коментира българските събития като провал на английската политика и неуспех за Германия и Австро-Унгария. Колкото до Батенберг, в статията иронично се подмята, че седемгодишното управление на княжеството ще му остави само „спомени за старостта“.

И в-к „Фигаро“ прави свой коментар на българо-руските отношения и на поведението на руския цар. „Нищо не е по-човешко от злопаметността на Александър III по отношение на княз Александър, на когото ще припише всички грешки на руската политика в Ориента“ — се казва в него. Вестникът пророкува, че царят ще забрави по-лесно грешките на Англия, отколкото „неблагодарността“ на княза.

По това време и в-к „Конституционел“ помества статия „Революцията в България“, в която личи задоволство от неуспеха на „егоистичната“ английска политика¹⁷. Негативно се оценява поведението на българския княз, който сякаш е забравил, че дължи своето положение на Русия. Не на това мнение обаче е в-к „Ла Франс“, който проявява известно съчувствие към Александър Батенберг и дори го разграничава от българите. „България му дължи толкова много“ — е отбелязано в статията „Контрареволюцията“¹⁸. В нея българите са обвинени в страст към „робуване“, в носталгия по робството, щом проявяват стремеж само да сменят госпо-

даря си — Високата порта, с руския деспотизъм. Мотивите на автора за подобни крайни съждения относно един малък народ са прозрачни — ако Русия се утвърди в България, тя повече няма да има повод да се конфронтира с Германия и Франция не би могла да се добере до съюз с царя.

През следващите дни различията между големите френски вестници по отношение на българската криза се задълбочават. В-к „Конституционел“ оправдава изцяло действията на царя, като припомня, че „неблагодарността наред с лъжата са най-отвратителните човешки пороци“¹⁹. Авторът на статията „Царят и княз Александър“ признава, че не чувства никакво състрадание към княза, към когото Русия се отнася с „толкова презрение и строгост“. Ако българите желаят да запазят на престола победителя от Сливница, те вероятно ще бъдат последните според вестника, с чието желание ще се съобразяват при тези условия. На френската дипломатия отново се препоръчва да търси приятелството на Русия, което ѝ е необходимо като естествено противодействие срещу Англия и нейната „инвазия“ по целия свят.

На 8 септември умереният в-к „Тан“ публикува статията „Русия и България“, в която осъжда зложелателното поведение на царя към българския княз. Авторът е убеден, че трите северни империи действуват на Балканите съгласувано и че в крайна сметка те ще си поделят Турция²⁰. Той пророкува, че всеки балкански владетел, който прояви стремеж за независимост, ще има съдбата на сваления от престола Батенберг.

И през следващите седмици френският печат продължава да следи и коментира българската криза, но повечето издания остро критикуват регентите и бруталните им опити да се разправят с политическите си противници²¹. Проруски настроеният в-к „Ла Франс“ застава начело на кампанията срещу регентите в България. В статия от 7 юни 1887 г., озаглавена „Българската независимост“, четем: „Българите са свикнали да мамят Европа, чието търпение се изчерпва“²². По-нататък в статията се търси връзката между регентите и Англия, която подкрепя тяхната нетолерантност по отношение на Русия.

Тази тема е продължена и в друга статия — „Френско-руската победа“, в която се изразява задоволство от обединените усилия на Франция и Русия срещу политиката на Англия по египетския въпрос. Вестникът отбелязва, че и в Москва, и в Париж вече открито се говори за „така желания френско-руски съюз“²². В статията е изказано мнението, че Англия със своята политика ще „доведе до естественото сближение между Франция и Русия срещу общия враг“. Вестникът си дава сметка, че проруската френска политика не се харесва на някои български политици, които са очаквали по-решителна подкрепа.

Увлечен от антианглийската си позиция, „Ла Франс“ защитава усърдно правото на Русия да се намеси със сила в България. „Никой в

Европа не се съмнява — пише вестникът, — с изключение на българите, че Русия е в края на търпението си¹. Най-доброто средство за приключване на българската криза, което редакцията предлага, е намесата на Турция с европейски мандат. Опряна на Русия и на Франция, Турция би могла да възстанови обществения ред в България така, както е процедирано в Египет. Според „Ла Франс“ подобен вариант не би срещнал никаква сериозна съпротива в Европа.

Изборът на Фердинанд за български княз и пристигането му в България не се приема благосклонно от повечето френски вестници, тъй като се нарушават международни споразумения, а и не се зачита волята на Русия. Междувременно френската дипломация заема крайно резервирана позиция по отношение на новия български княз, тъй като открито се ориентира към военно-политически съюз с Русия². Затова не бива да буди учудване ироничният и дори подигравателен тон към Фердинанд, който се откроява по страниците на френските вестници. Отношението към него се променя бавно и почти винаги в зависимост от перипетиите в българо-руските отношения.

Основната тема на френския печат по време на българската криза през 1885—1887 г. е необходимостта от преоценка на политическата концепция на външната политика на страната. Традиционните финансови, стопански и политически интереси на Франция в Турция са сериозно накърнени от засилената активност на Англия и Германия в Империята. Тъкмо поради това целта на френската външна политика през 80-те години на XIX в. остава отстояването на дълголетните ѝ позиции на кредитор, важен търговски партньор и гарант на териториалната цялост на Османската империя, което определя и основния тон в политическите коментари на повечето френски вестници.

Б Е Л Е Ж К И

¹ Дамянов, С. Франция и българската национална революция. С., 1968, с.153 — 158; Vaglenov, M. *Materiaux publiés en France sur les événements dans les Balkans durant les années 1876 — 1877.* — *Bulgarian Historical Review*, 1976, I, p.93 — 105.

² *La France*, 21.9.1885.

³ *Constitutionnel*, 22.9.1885.

⁴ Пак там, 23.9.1885.

⁵ Пак там, 26.9.1885.

⁶ Пак там, 1.X.1885.

⁷ *La France*, 15.10.1885.

⁸ Пак там, 17.11.1885.

⁹ *Constitutionnel*, 25.XI.1885.

¹⁰ La France, 28.11.1885.

¹¹ Пак там, 1.XII.1885.

¹² Figaro, 31.12.1885.

¹³ La France, 24.7.1886.

¹⁴ Constitutionnel, 25.7.1886.

¹⁵ Теофил Делкасе (1852—1923) — започва кариерата си като журналист във вестника на Леон Гамбета „Ла републик франсез“. Радикал, антиклерикалист, специализира се по проблемите на колониите и външната политика. След Габриел Аното е външен министър на Франция в пет кабинета в периода 1898—1905 г. Създател на англо-френския съюз от 1904 г.

¹⁶ La France, 25.8.1886.

¹⁷ Constitutionnel, 27.8.1886.

¹⁸ La France, 27.8.1886.

¹⁹ Constitutionnel, 7.9.1886.

²⁰ Le Temps, 8.9.1886.

²¹ **Попов, Р.** България на кръстопът. Регентството 1886—1887. С., 1991, с.19 и сл.

²² La France, 7.6.1887.

²³ Пак там.

²⁴ Пак там, 23.8.1887.

²⁵ **Дамянов, С.** България във френската политика 1878—1918. С., 1985, с.140 — 148; **Стателова, Е., Р. Попов, В. Танкова.** История на българската дипломация 1879—1913. С., 1994, с.114—115.